

A nárcisztikus elit¹

Svante Nordin

A nép és az új, globalizált elitek közötti növekvő szakadékot Christopher Lasch vizsgálta az 1990-es években. Az általa felvázolt kép ma szinte prófétikusnak tűnik.

Több mint húsz évvel ezelőtt, 1995-ben adta ki könyvét, amelynek ma is döbbenetes, szinte prófétai aktualitása van. Címe: *The Revolt of the Elites and the Betrayal of Democracy* (Az elitek lázadása és a demokrácia elárulása). A szerzője, Christopher Lasch, amerikai történész és kultúrkritikus, rövidebb a könyv megjelenése előtt hunyt el. A mű a maga idejében jelentős figyelmet és vitákat váltott ki, még Svédországban is. Ma azonban méginkább aktuális, mint első megjelenése idején volt. Hogy ezt megértsük, tekintsük át a könyv érvelését és állításait.

A cím természetesen *José Ortega y Gasset* 1930-ban megjelent *A tömegek lázadása* című esszéjére utal. Ortega azokra a veszélyekre hívta fel a figyelmet, amelyet a modern tömegkultúra rejt magában és amely a tudatlan és naív tömegek uralmát hozza el. Lasch megfordítja a problémát. Úgy látja, hogy a saját korában, mind az USA-ban, mind Európában az elitek lázadása megy végbe. Ebben a korszakban, közvetlenül a hidegháború befejeződése után, egy új, globalizált világban, Lasch az elitek egy új típusát figyelte meg.

Korábban – véli Lasch – minden országban az elitek a saját hazájukhoz kötődtek, amellyel azonosították magukat, amelyért felelősséget éreztek, amelynek javát akarták előmozdítani. Társadalmi helyzetükhöz és vagyonukhoz felelősségérzet kapcsolódott, saját népük, és kultúrájuk részének tartották magukat. Iskolákat, egyetemeket, kórházakat, templomokat, múzeumokat alapítottak. Gyökereik voltak.

Ezt a régi elitet most egy új típusú elit kezdte felváltani. A globalizáció korában a tőke szabadon áramlik határokon át. Az új elitek is ezt teszik, legyenek bár igazgatók, reklám-szakemberek vagy éppen kutatók. Többé nem tartoznak egy meghatározott helyhez, hanem egy multinacionális közegben mozognak, akár csak a nagyvállalat, amelyet szolgálnak. Ezekben a körökben egy újfajta kultúra alakult ki. Ez az új elit fellázadt a vidéki Amerika ellen – amelyet reakciónak, elítélésnek, elmaradottnak, elnyomónak tartottak, és amelyet csak képzetlen, maradi, jövő kilátásokat nélkülöző alsó néprétegek laktak. Saját magukat ők elsősorban nem is amerikainak kezdték tartani. Ők már egy internacionális kultúra részei, amelyet a gyorsan mozgó pénz, a divat, csillogás, glamour és popkultúra jellemez:

“A hazafiságot nyilván nem sokra tartják a maguk értékrendjében” – írta Lasch. “A multikulturalizmus azonban nagyon is illik hozzájuk. Vonzza őket az a globális bazár, ahol az egzotikus ételek, egzotikus divat, egzotikus zene, egzotikus törzsi kultúrák úgy élvezhetők, hogy az semmilyen elkötelezettséggel sem jár. Az új elit csak átutazóban van otthon, miközben úton van egy magas szintű konferenciára, egy nemzetközi filmfesztiválra vagy valamilyen újonnan divatbajótt üdülőhelyre.”

---

¹ Svante Nordin: Den narcissistiska eliten. *Axess Magasin*, Nr1, 2018.
<http://www.axess.se/magasin/def#.WsURH7Wge00aalt.aspx?article=3621>

Ez az új hatalmi- és médiaelit egy új politikai kultúrát is hordoz. Azt képzelik, hogy azok a mély szakadékok, amelyek jelen vannak az amerikai társadalomban, betapaszthatók egy politikailag korrekt nyelvhasználattal, az eufemizmusok jól kigondolt szótárával: “Felszólítanak minket, hogy ismerjük el valamennyi kisebbség jogát a tiszteletre – nem azért mert valamit letettek az asztalra, hanem múltbeli szenvedéseik miatt.”

Egy empatikus és higiénikus nyelvhasználattól, amelyben nincs semmi sértő, azt gondolják, hogy a privilégiumokból kirekesztettek majd elfogadják a sorsukat. Lasch azonban kételkedik a receptben: “Mi hasznuk van Dél-Bronx lakóinak abból, ha az elit-egyetemeken kikényszerítenek ilyen nyelvi-kódokat?”

Ha a vidék elnéptelenedik és városrészek sorsukra hagyva lezülnek, akkor egy népi elégedetlenség kezdi majd éreztetni a hatását – véli Lasch. Már nem elég, ha az elitek minden ellenfelüket azzal söprik le az asztalról, hogy ”Európa-centrikus, rasszista, szexista, homofób” vagy más kifejezéssel, hogy politikailag gyanús.

Az új politikai kultúra Lasch szemében összefügg egy új értelmiségi kultúrával, amelyet ez az általában egyetemi végzettségű új osztály hozott létre. Ez az új osztály biztonságos távolságra van a fizikai valóságtól. Absztrakciók és képek világában él, egy szimulált, számítógépes modellekből álló világban, egy “hipervalóságban” – ahogy azt a posztmodern teoretikusok nevezik. Számukra minden kérdés, mint “szociálisan konstruált valóság” jelenik meg, hiszen a valóság csupán virtuális, mesterséges termék. Ez az elit ezért hatékonyan elszigetelt a hétköznapi emberektől, akik egy előregedő, lassan kiháló fizikai való világban élnek. Az elit megveti ezeket az átlagembereket, mint rasszistákat, szexistákat, homofóbokat, idegenellenes és provinciális gondolkozásúakat. Általánosságban az elit nem is találkozik a hétköznapi emberekkel, hiszen izoláltan élnek a maguk enklávéiban, ahol csak a magukhoz hasonlókkal találkoznak, csak a hivatalos újságokat olvassák, és a hivatalos hírszatórnákból tájékozódnak, amelyekben az elmaradott tömeget és annak tiltakozását egyhangúan ítéli el egy jól képzett és felelősségtudó újságírói kar.

Lasch szerint, ennek a liberális felső középosztálynak a vezetői képtelenek a másik fél megértésére, hiszen övük az összes helyes értékrend, amelyet nem lehet megkérdőjelezni. Nem értik, hogy az ő higiénikus életfelfogásuk miért nem vált ki általános lelkesedést. Hiszen ők ellenzik a drogokat, a pornográfiát, a gyűlöletet és a szexuális erőszakot, a diszkriminációt és a faji előítéletet. Akkor meg miért nem szeretik őket, mint emelkedett erkölcsi belátással rendelkező embereket? Valójában azonban, nehéz leplezniük megvetésüket ezen piszkos, előítéletes, tudatlan, gyűlölettel teli, alsóbb osztálybeli széles táborral szemben, amely egyáltalán nem akarja elismerni az elit bölcsességeit és erkölcseit. Ezen a felső réteg számára ugyanis - amely jövedelmét (Robert Reich kifejezésével élve) “szimbólumok elemzésével” szerzi, mint információ-stratégák, trend-elemzők és kommunikátorok – az egyszerű emberek, akik takarítanak, teherautót vezetnek, vagy éppen áruházi eladók, egészen egyszerűen felfoghatatlanok. Ennek az érdemteli rétegnek az érdemeit a tömeg ugyanis egyszerűen nem ismeri el és ez a nemzetietlen felső réteg, egyszerre a legundorítóbb nemzeti előítélekkel kell hogy konfrontálódjon.

Lasch elsősorban az USA-ról beszél, de ugyanezeket a tendenciákat látja az egész nyugati világban. Európában az EU-val szembeni népi kritikában is annak jelét látja, hogy ”mély és állandóan szélesedő szakadék van a politikai osztályok és a társadalom alacsonyabb rétegei között”, amelyek attól tartanak, hogy az EU-t olyan bürokraták és politikusok fogják uralni,

akiknek semmilyen érzékük sincs a nemzeti identitáshoz és lojalitáshoz. E vélemény szerint a brüsszeli vezetők a népi kontroll minden formája alól kivonják magukat.

Lasch az "elitek lázadásá"-ban annak a jelét látja, hogy a polgári réteg felbomlik, illetve átalakul egy új osztállyá, amely csupán a folyton változó jelenben él és amelynek a számára a múlt, a tradícióival és kultúrájával együtt, már semmit sem jelent. Ugyanakkor a régi munkásosztály is eltűnt a posztindusztriális társadalomból. A munkásosztályt adminisztrátorok és kommunikátorok helyettesítik, akik igényt formálnak a munkásosztály képviselőire, szócsövei akarnak lenni, mígnem meglepetten és keserűen kell tudomásul venniük, hogy azok az emberek, akiket ők akarnak képviselni, valójában egészen máshol vannak.

Bizonyos szempontból itt a nemzetállam krízisééről van szó, amely részben egy egység, másrészt egy fragmentálódás is. A nemzetállam többé nem tudja megoldani az etnikai konfliktusokat és a globalizáció irányába mutató fejlődést sem tudja feltartóztatni. A nemzetállamot mind a baloldal, mind az ultraliberálisok támadják. Ellenfelei úgy tartják, hogy az internacionalizálás a megoldás minden problémára, ugyanakkor nem akarják meglátni azokat az új problémákat, amelyek a globalizáció következtében támadnak. A nemzet válsága az állampolgárság válsága is, illetve annak a jogrendnek is a válsága, amely korábban a nemzetállam körülményei között jól működött. Helyette most az "emberi jogok"-ról beszélünk, amely csak verbális, de nem valós megoldás.

Lasch pesszimista következtetésre jut: "Akármilyen hibái is voltak, a középosztály nacionalizmusa szolgáltatta a közös alapot, a közös normákat, a közös viszonyítási pontokat, amelyek nélkül a társadalom egymással harcoló csoportokra esik szét – amelyet az Egyesült Államok alapító atyái olyan jól átláltak – egyfajta mindenki harca mindenki ellen."

Ki volt hát Christopher Lasch és milyen utakon jutott el erre a szenzációs elemzésre, amelyet *Az elitek lázadásában* olvashatunk? Lasch 1932-ben született, radikális politikai milióben nőtt fel, a Harvard és a Columbia egyetemeken tanult és az 1960-as években a neomarxista új baloldalhoz kapcsolódott. Egyetemi karriert történészként futott be és halálakor New Yorkban a Rochester Egyetem professzora volt. Lasch idővel egyre többet adott fel a szokásos baloldali nézetekből. Amikor 1979-ben kiadta a *The Culture of Narcissism* (A nárcisztikus kultúra) című könyvét, amely világszerte ismertté tette, összeütközésbe került a feministákkal, mert védelmébe vette a családot és a család értékeit. Az ebben leírt "nárcisztikus", énközpontú embertípus, mintegy az első vázlata lett annak a képnek, amelyet később "az új osztály"-ról ad *Az elitek lázadásában*.

A "nárcizmus" fogalmát Lasch Freudtól és a pszichoanalízistől veszi. Könyvében a modern társadalom pszichoanalízisét akarja adni. A gyökértelenséget és a normák felbomlását egy még mélyebben zajló állapotváltozás tünetének tekinti.

A Lasch által felvázolt kép egyik eleme a régi és az új idők kapitalizmusa közötti különbség. A régi, amelyet Benjamin Franklin képviselt és amelyet Max Weber hozott összefüggésbe a kálvinizmus lelkiületével. Ez volt az, amely egykor megvetette a polgári gazdasági rendszer alapjait, amelyet mértékletes életvitel, istenfélelem, kötelességtudat és kemény munkamorál jellemezte. A régiek erőfeszítései által megalapozott jelenkori kapitalizmust azonban már másfajta értékek jellemezik. Ma a fogyasztás többet jelent, mint a munka, a megtakarításra épülő gazdaságot felváltotta a kölcsönökre épülő gazdaság, a magasabb státusz keresése fontosabb gazdasági hajtóerő, mint az askétizmus.

Lasch témáról témára haladva írja le, hogyan látja az új társadalmi morál alakulását. Az egyik ilyen vizsgálata a szexuális erkölcsökről szól, ahol az új "szabadság" az ő látásmódja szerint valójában a férfi és nő közötti mélyebb és tartósabb kapcsolatokat lehetetleníti el. Lasch szerint a feminizmus és az egyenlőség-ideológia paradox módon járult ehhez hozzá. A női szerep sérülékenyebbé és bizonytalanabbá vált, amely a nőket kiszolgáltatottabbá tette, mint valaha is voltak. A nők hagyományos bástyáit, az otthont, a családot, a nőknek kijáró hagyományos lovagias tiszteletet lerombolták. A nők ma az egyenlőségen alapuló társadalom konkurencia-harcának és szelekciós mechanizmusainak vannak kiszolgáltatva, noha erre nincsenek mindig felkészülve - mondja Lasch végkövetkeztetése.

Egy másik terület, amelyet részletekbe menően vizsgált *A nárcisztikus kultúra* című könyvében, az oktatás. Elbutítás és tudás-ellenesség – így látta Lasch az amerikai oktatási rendszert. A félelem bármiféle tekintélytől, itt is, csakúgy mint más területeken, pusztító következményekkel járt.

Az a kép tehát, amelyet Lasch korának amerikai kultúrális és érzelmi helyzetéről fest, igen komor. Mindenkinek szépnek, boldognak, sikeresnek, fiatalnak kell lennie. A kellemetlen tényeket el kell fojtani, az öregséget, a halált le kell tagadni. A magánytól való félelem egyre nagyobb fokú elszigeteltséggel kombinálódik. Az élethez valamiféle pót-értelem keresése mind kétségbeesettebb lesz és különböző "belső utazásokhoz" és divatötletekhez vezet.

Az, hogy a városi, magasan képzett elit az, amelyre a "nárcisztikus" tünetek leginkább illenek, nyilvánvaló. *A nárcisztikus kultúra* című könyvben azonban az elit torzulásának csak a pszichológiai és kultúrális oldalát domborította ki, ennek politikai vetületét nem. A szándék terápiás volt, de mivel a terápia nem egyéni, hanem magába foglalta az egész társadalmat és kultúrát, ezért a politikától való távolság sem volt nagy.

Egy másik könyvében, *The True and Only Heaven. Progress and Its Critics*, 1991 (Az igaz és egyetlen mennyország. Haladás és annak kritikája), Lasch egyet hátrálép, hogy megvizsgálja az egész "populista" eszmei hagyományt, amellyel jobban szimpatizált, mint a hagyományos baloldallal. Ebben az eszmekörben megvizsgálja azt a populizmust, túl a jobb- és baloldalon, amely kritizálja a haladásba vetett hitet, a gátlástalan modernizációt, a történelem hebehurgya mellőzését. Hősei a népi radikálisok, mint William Cobbett és Tom Paine, de olyan konzervatív alakok is, mint Thomas Carlyle és John Ruskin. Ez nem jelenti azt, hogy Lasch kritikátlanul elfogadna valamiféle régimódi populizmust. Ellenkezőleg, a könyv utolsó fejezetében hangsúlyozza, hogy a populista eszmetörténet nem kínál egyszerű gyógyszert a modern társadalmat sújtó bajokra. A populizmusból nem származott semmiféle gazdasági vagy politikai elmélet. Hajlamos egyszerű jelszavakat és egyszerű megoldásokat hangoztatni. Abban nem jó, hogy válaszokat adjon, erőssége inkább az, hogy feltegye a helyes kérdéseket. A 2000-es évek populizmusának, véli Lasch, nem kellene hasonlítania sem az új jobboldalra, sem pedig a régi radikális populizmusra. Viszont kell hogy inspirálja mind a konzervatív, mind a radikális oldal, hogy megfogalmazza kritikáját az ellen a jövőhit ellen, amely már fenyegeti a Föld erőforrásait és az ellen a gőg ellen, amely nem akar elismerni semmiféle határt a modernizáció térnyerése útjában.

A politikában Lasch elvetette az összes amerikai elnököt, Truman-tól Reagen-ig és George Bush-ig. *Az elitek lázadását* Bill Clinton beiktatása után fejezte be. Clinton-ban az új osztály tipikus képviselőjét látta, akit kritizált: "Hollywood-i sztárok úgy jeleskednek a Clinton-kampányban és úgy rajznak beiktatásán, mintha az ugyanazt a csillogást nyújtaná, mint egy Hollywood-i gála."

Vajon Lasch szimpatizálna azzal a fajta populizmussal, ami manapság virágzik és amely az utóbbi években beindított egy új “tömegek lázadását”? Ezt aligha hinném. De az okait nyilván megértené. Az új populizmus, a fősodró médiában és a fősodró politikai szervezetekben egyfajta intellektuális rövidzárlatot okozott, szerte a nyugati világban, amelyet úgy látszik, nem tudnak helyrehozni. Azt felfogják, hogy valami rémisztő történik, de fogalmuk sincs, hogy miért. Ez Lasch-nek bizonyára nem okozna ilyen problémát. Az 1990-es évekbeli elemzéséből kiindulva, ez az új tömegek lázadása csak egyetlen kérdést vet fel – miért késett ilyen sokáig?

A válasz részben a fennálló politikai- és média-intézmények ellenállóképességében van. A brit választási rendszer például hihetetlenül megnehezíti új pártok számára, hogy bejussanak az alsóházba. Csupán David Cameron óvatlansága – a népszavazás kiírásával – vezetett a Brexit-hez. Az amerikai rendszer Achilles-sarka, az előválasztás intézménye, tette lehetővé Donald Trump számára, hogy előbb a republikánus párt hagyományos elitjét győzze le, majd összeroppantsa a Clinton-gépezetet is.

A fősodró média ellenállását mindkét esetben az új típusú média kifejlődése tudta semlegesíteni, amelyet már nem lehet a szokásos módon ellenőrizni. Más szóval, az utóbbi 20 évben olyan irányú fejlődés ment végbe, amely aláasta a régi elit hatalmát. A bevándorlás mindehhez, mint kiváltó tényező járult hozzá.

Vajon Emmanuel Macron, a maga francia elit-képzettségével (École Nationale d'Administration) bankár-múltjával (Rotschild & Cie Banque) és párt-háttérével (Szocialista Párt) képes lesz megmenteni az EU uralkodó elitjét? Sokan reménykednek ebben, de nehéz ezt elhinnem. Aki ebben az új helyzetben új stratégiát keres, talán okosan tenné, ha elolvasná, vagy újraolvasná Christopher Lasch *Az elitek lázadása és a demokrácia elárulása* című könyvét. Akárcsak a modern populizmus, ez a könyv sem adja meg az igazi válaszokat, de hozzá hasonlóan feltesz néhányat a leglényegesebb kérdések közül.

ford. Sörédi Pál

